

Ahto KENNIK*

MAAL PAIKNEVAD KODUMAJANDUSKOOIDID EESTI VABARIIGIS 1918—1940

Eesti Vabariigis hariduse alal kordasaadetu hulka kuulub ka oma rahvusliku kutsehariduse rajamine. Ajavahemikul 1918—1940 loodud kutsealaste õppeasutuste võrku (tööstuskoolid, põllutöökoolid jt.) kuulusid ka maa-asulatesse rajatud nn. maatüübilised kodumajanduskoolid. Käesolevas kirjutises on vaatluse alla võetud just maal paiknenud kodumajanduskoolide arengukäik Eesti Vabariigis. Linnades rajatud kodumajanduskoolid (neid oli koos naiskutsekoolide juures asutatud kodumajapidamise osakondadega üle kümne) kui teist laadi spetsiifikaga ja seetõttu eriuurimist vajavad õppeasutused on jäetud antud käsitlusest välja.

Maatüübiliste kodumajanduskoolide, nagu ka kogu Eesti Vabariigi kutsehariduse kohta puuduvad seni eriuurimused. Kutsehariduse ajalugu Eestis on uurinud V. Sirk, kes koos põllumajandusharidusega on käsitlenud ka kodunduskoole ja -kursusi, kuid tema on oma käsitluse lõpetanud 1920. aastaga.¹ Eesti Vabariigi kutseharidust ja kutsekoole tutvustavas kollektiivteoses «Kutseharidus Eestis»² on antud ülevaade ka kodumajandusharidusest ja kodumajanduskoolidest, kuid koguteose käsitluslaad on peamiselt õppeasutusi tutvustava iseloomuga, koolide tegevuse lähem arengulooline analüüs ei ole siin olnud esmäärgiks.

Siinne artikkel tugineb põhiliselt Eesti Riigiarhiivi fondides (f. 1108 Eesti Vabariigi Haridusministeerium, f. 1648 Põllutöoministeeriumi põllumajanduse osakond ja f. 1831 Riigi Statistika Keskbüroo) säilitatavatele arhiivimaterjalidele, mida täiendavad kodumajandushariduse küsimusi ühel või teisel viisil käsitlevad trükised. On jälgitud maatüübiliste kodumajanduskoolide rajamist ja väljaarendamist Eesti Vabariigis, nende põhilisi arengusuundi ja viimaseid mõjutanud tegureid, aga ka õpetajakonna ja materiaalbaasi kujunemist ning koolide tegevuse tulemusi õppinud koduabiliste ja perenaiste ettevalmistamisel eesti taludele.

Kollektiivteose «Kutseharidus Eestis» autorid on kodumajandusliku kutsehariduse alguseks Eestis pidanud 20. sajandi esimesi aastakümneid. Seda seostati välismaal erihariduse saanud ning kodumaale tagasi pöördunud eestlannade tegevusega. Nad alustasid siin tööd instruktoreite ja õpetajatena.³ Kuid nagu näitab oma käsitlustes V. Sirk, tuleb kodumajandushariduse algus kanda 19. sajandi 60.—70. aastatesse, mil alustasid tööd esimesed sellealased koolid.⁴ Viimaste tegevus osutus aga lühiajaliseks.

Sajandivahetusel hakati põllumeeste seltside eestvõttel maakohtades korraldama kodunduskursusi, linnades panid erakursuste pidajad aluse nn. keedukoolide tegevusele. Esimesele maailmasõjale eelnenud aastail hakkasid mööda maad rändama põllumeeste keskseltside instruktorigid,

* Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, Rütli 6, EE-0101 Tallinn, Estonia.

¹ Sirk, V. Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani. Tallinn, 1983; Sirk, V. Kutseharidus Eestis 1917—1920. Tallinn, 1989.² Kutseharidus Eestis. Tallinn, 1938.³ Kutseharidus Eestis, 22.⁴ Sirk, V. Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani, 79.

pidades kõnesid ja korraldades lühiajalisi kursusi. Alus pandi ka püsi-kursustele. 1911. aastal avas Soomes aiatöö- ja majapidamisalase eri-hariduse saanud Marie Sapas Pärnumaal Liplapi talus kuuekuulised aiatöö- ja majapidamiskursused. Samal aastal avas Mari Raamot, kes oli erihari-duse saanud Saksamaal, Tartu lähedal Sähkapuu talus kaheaastase õppe-ajaga põllutöö- ja majapidamiskursused.

Esimese maailmasõja ajal katkes nii rändinstruktorite kui ka enamiku, sealhulgas Mari Raamoti avatud kursuste tegevus.

Iseseisva Eesti Vabariigi moodustamine tähendas eelkõige tsaariaeg-sete kitsenduste kadumist ning lubas märksa avaramat tegevusruumi ka kodumajandushariduse korraldamisel. Nüüd kerkis päevakorda juba selle-alaste õppeasutuste üleriigilise võrgu rajamine vastavalt kohapealsetele vajadustele ja võimalustele. Kodumajandusalaseid õppeasutusi, kus oman-dada naisterahvastele vajalikke teadmisi toiduvalmistamise, käsitöö ja õmblemise, aga ka aia- ja põllutöö ning koduloomakasvatuse alal vajasid esmajoones maanoored. Oskused nimetatud aladel võimaldanuks kindlat teenistust ja ülalpidamist, ühtlasi ka kodukultuuri arendamist. Noorte nei-dude unistuste tipp oli tol ajal saada taluperenaiseks.

Kuid kodumajandusalaste õppeasutuste avamine nõudis mitmel põhju-sel (sobivate ruumide ja õppejõudude otsimine, finantside puudumine) siiski aega. Seetõttu kulges esialgne tegevusõhin põhiliselt varem talla-tud radu: regulaarselt hakati korraldama majapidamise ja aiatöö kursusi maakonniti. Et M. Raamoti õppeasutus oli 1919. aastal kahjutules hävi-nud (suleti juba 1918. a.), jätkasid varasemat tegevust üksnes M. Sapase aiatöö- ja majapidamiskursused Liplapil. Nende kõrval hakati 1920. aastail kavandama ka spetsiaalsete õppeasutuste avamist. See toimus n.-õ. kahes laines. Esimeses laines kümnendi esimesel poolel avati kodumajan-duskoolid Sakus ja Vasulas, teises laines 1920. aastate lõpul veel Mõd-rikul, Antslas, Karjas, Orgital ja Säreveres. Kümnendi keskel aga pandi alus kodumajanduskoolidele õpetajaid ettevalmistavale õppeasutusele Kehtnas. Viimase rajamine saigi üheks olulisemaks kodumajandusharidust edendavaks teguriks Eestis. Kehtnas avatud Tütarlaste Põllutöö- ja Maja-pidamiskooli lõpetanud asusid tööle ja moodustasid õpetajate põhikaadri kõigis kümnendi teisel poolel avatud kodumajanduskoolides.

Omaette peatükki kodumajanduskoolide ajaloos 1920. aastate algul kujutas M. Sapase Liplapi õppeasutus Pärnumaal, mis kandus Eesti Vaba-riigi oludesse üle tsaariaegsest ühiskonnast. Vastavalt nõudele kohustus-likult registreerida kõik varem tegutsenud koolid ja kursused, esitas M. Sapas 1919. aasta märtsi lõpul Haridusministeeriumile avalduse oma aastaid kestnud kursuste tegevuse jätkamiseks ja palve kinnitada senine põhikiri.⁵ Haridusministeerium andis loa koos edusoovidega edaspidiseks.⁶ Olulisi muudatusi õppetöös ei toimunud. 1920. aastail töötas Liplapi õppe-asutus keskmiselt seitse kuud aastas (aprillist novembrini ilma vaheajata). Vastu võeti kohustusliku algkooli lõpetanud tütarlapsi, kes olid vähemalt 16 (hiljem 17) aastat vanad. Õppeplaani kuulusid aiatöö, majapidamine, mesilaste pidamine, sulgloomade kasvatamine ja raamatupidamine, põhi-liselt samad ained, mida oli õpitud ka eelmisel kümnendil. Hilisema põhi-kirja järgi (koostatud 1923, kinnitatud 1926) kuulusid õppeplaani veel toitmisõpetus, tervishoid, lastekasvatus, koduhoid ja arvepidamine (raa-matupidamise asemel). Õppijaid oli koolis maksimaalselt 25, elati kooli juures asuvas internaadis. Iga päeva kohta oli ette nähtud 2–3 tundi teo-reetilist õpetust ja 6–7 tundi praktilisi töid. Õpetus oli maksuta, kuid ülalpidamise eest tuli õpilastel tasuda. Kooliaasta lõppes eksamitega, mille järel anti õpilastele sellekohane tunnistus.⁷

⁵ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 1648, n. 3, s. 3, l. 1.

⁶ Samas, l. 4.

⁷ ERA, f. 1648, n. 3, s. 205, l. 42.

Liplapi aiatöö- ja majapidamiskoolis õpetas 1920. aastatel juhataja M. Sapase kõrval kolm põhikohaga õppejõudu ja (suvekuudel) kuus ajutist tunniandjat. Kuigi suurematest keskustest (Tallinn, Tartu) kaugel oleval maaõppeasutusel oli heade õppejõudude saamisega mitmeid praktilist laadi raskusi, suutis M. Sapas oma õppeasutuse siiski komplekteerida asjatundliku ja võimeka kaadriga. Noorte hulgas saavutas kool hea maine ning viimaseil tegevusaastail oli õppida soovijaid ikka rohkem, kui ruumid suutsid mahutada.

Eduka õppeasutuse tegevus katkes ettearvamatult järsku. 1927. aasta jaanuaris teatas M. Sapas põllutöökoolide nõunikule, et «Liplapi aiatöö- ja majapidamiskool käesoleval aastal oma õppetegevust jätkama ei saa», ning palus «kooli suletuks lugeda».⁸ Nagu M. Sapase ja Põllutööministeeriumi vahel peetud kirjavahetusest selgub, olid õppeasutuse sulgemise põhjuseks majandusraskused. Ka loobus M. Sapas riikliku toetuse puudumise tõttu oma esialgsest kavatsusest kasutada kooliaeda teiste õppeasutuste praktikabaasina.

Et lühiajaliste kursuste kaudu maakonniti levitatav kodumajandusalane kutseharidus kandis ikkagi juhuslikku iseloomu, jäid sealt saadud teadmised paratamatult pinnapealseks ja katkendlikuks. Rahva keskel aga kasvas nõudmine põhjaliku ja süstemaatilise kodumajandushariduse järele. Seetõttu asus Põllutööministeerium, hinnates vääriliselt perenaiste erialase ettevalmistuse tähtsust põllumajanduse edendamisel, koos kohalike maavalitsustega üle-eestilise kodumajandusõppeasutuste võrgu rajamisele. Põhirõhk asetati tolleaegsetes oludes kõige sobivamatele üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolidele, kus õppetsükkel kestis 42 nädalat. Selle aja jooksul saadav mitmekesine teadmistepagas pidi lõpetanutel võimaldama edukalt tegutseda eeskätt taluperenaistena, aga ka perenaiste abilistena, käsitöölisena, õmblejatena ja teistel seda laadi aladel. Et perenaiste tegevusel oli suurem majanduslik tähtsus just maal taludes, siis on mõistetav, et kodumajanduskoolid tekkisid ja arenesid kiiremini välja maal ja alles siis linnades.

Esimese üheaastase õppeajaga kodumajanduskooli Eesti Vabariigis rajas Harju Maavalitsus Saku mõisas, teise Tartu Maavalitsus Vasula mõisas. Sakus alustati õppetööd 25. jaanuaril 1924. aastal 30 õpilasega⁹, Vasulas aasta hiljem 15 õpilasega¹⁰. Eelnevalt korraldati mõlemas paigas kooli ja selle talumajapidamise vajadusteks ümber endised mõisahooned. Mõlema mõisa peahoones tehti hädavajalik remont, et kohandada ruumid õppetöö tarbeks. Ühtlasi muretseti inventari ja õppevahendeid, valiti ja kinnitati koolijuhataja ning asuti õppejõudude komplekteerimisele. Töötati välja õppe- ja tunnikavad. Õppeprogrammi kuulusid majapidamisained, kodukäsitöö, üldained ja põllumajanduslikud ained. Lisaks teooria- ja praktikatundidele kuulusid tunnikavasse praktilised tööd. Vasula Kodumajanduskoolis tehti neid iga päev kuue tunni ulatuses neljas grupis: majapidamine, kodukäsitöö, karjapidamine (koos piimandusega) ja aiatöö.¹¹

Järgmistel aastatel jätkusid koolihoone ja majapidamise korrastustööd. Saku Kodumajanduskoolis viidi lõpule peahoone ning kõrval- ja abihoonete ümberehitustööd, seati sisse elektrivalgustus. 1924. aastal pandi 69 ostetud raamatuga aas õpilaste kooliraamatukogule. Rajati ja sisustati õppemeierei, samuti eeskujulik kanala. Ehitati uus karjalaut tuleõnnetuses hävinu asemele.¹² Õppetöö näitlikustamiseks hangiti diapositiive karja-, hobuse- ja linnukasvatuse kohta, aga ka muid õppevahendeid.

⁸ ERA, f. 1648, n. 3, s. 205, l. 36.

⁹ ERA, f. 1648, n. 3, s. 302, l. 23.

¹⁰ ERA, f. 1648, n. 3, s. 381, l. 79.

¹¹ ERA, f. 1648, n. 3, s. 378, l. 16.

¹² ERA, f. 1648, n. 3, s. 303, l. 20.

Vasula Kodumajanduskoolis ehitati ümber karjalaut ja sigala, seati sisse veevärk, muretseti inventari koolitalule. Kooli asutamiseks ja sisseseadmiseks, samuti koolitalu korraldamiseks tegi Tartu Maavalitsus pikaajalist laenu riikliku toetuslaenu fondi seaduse alusel 26900 ja erapankadelt 30500 krooni ulatuses.¹³ Võlaprotsentide tasumisele (ca 5000 krooni aastas) kulusid praktiliselt kõik koolitalu sissetulekud.

Omaette probleemiks kujunes kodumajanduskoolidele õppejõudude leidmine. Saku Kodumajanduskooli esimeseks juhatajaks nimetati August Rondik, kes aga peagi sellelt kohalt lahkus. 1. juulist 1924 valiti uueks koolijuhatajaks Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnas õppinud ning Põllutöoministeeriumi stipendiaadina ühe suve Saksamaal praktiseerinud 25-aastane Aino Käsper, kes jäi sellele ametikohale pikemaks ajaks. Vasula Kodumajanduskooli juhatajaks kinnitati nii Riia Polütehnikumis kui ka Tartu Ülikoolis põllumajandust õppinud ning tol ajal Tartu Maavalitsuses karjakasvatuse instruktorina töötanud 29-aastane Johannes Valfisch (hiljem Juhan Valvere). Eriainete õppejõududena võeti tööle kas Tsaari-Venemaa põllutöökoolides erihariduse omandanud või oma koduse Eesti käsitöökoolide lõpetanud. Tööle asus ka üksikuid Põhja-Eesti Põllutöökooli kasvandikke või Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna üliõpilasi. Üldiselt tunti kodumajanduskoolide asutamisel õppejõududest suurt puudust. Vajalike teadmiste ja oskustega õppejõudude puudumine takistas ka kodumajanduskoolide edasist rajamist.

Õppejõudude puudusest jagusaamiseks oli ainult üks tee: nende ettevalmistamine sellekohases õppeasutuses. Põllutöoministeeriumi eelarves olid selleks vajalikud summad ette nähtud juba 1922. aastal, kuid peamiselt seetõttu, et polnud kohaseid õppejõude, aga ka muudel põhjustel (näiteks tegi Haridusministeerium ettepaneku ühendada asutatav kool Tallinna Linna Naiskutsekooliga) vastava õppeasutuse avamine venis. Alles 1925. aastal jõuti niikaugemale, et suudeti tollaegses Kehtna riigimõisas Harjumaal panna alus kodumajanduskoolidele käsitöö, majapidamise ja aianduse õpetajaid ettevalmistavale õppeasutusele. Viimane hakkas kandma Kehtna Tütarlaste Põllutöö- ja Majapidamiskooli nime.

7. juunist 1925 määrati Kehtnasse koolijuhatajaks 1914. aastal Taanis põllumajandusülikooli lõpetanud ja tol ajal Läänemaal riigiteenistuses olnud agronoom Aleksander Arak.¹⁴ Kinnitati ka eriainete õppejõud ning kuulutati välja õpilaste vastuvõtt. Tulevast õpetajakutset arvestades võeti vastu üksnes gümnaasiumi lõpetanud vähemalt 19-aastasi tütarlapsi, kes eelnevalt olid vähemalt ühe aasta töötanud majapidamise alal. Õppetööga alustati novembri esimestel päevadel. Edaspidi alustati õppetööd 15. jaanuarist ning see kestis järgmise aasta detsembri keskpaigani.¹⁵ Koolihooneks sai mõisa endine härrastemaja, kuhu paigutati klassiruumid, õppekõök, raamatukogu, söögisaal, õpilaste toad ja õpetajate korterid. Avati tasuta internaat, kus elamine oli õpilastele kohustuslik. Õpetamine oli esialgu tasuta, küll aga tuli õpilastel tasuda ülalpidamiskulud.

Õppekursus kestis kaks aastat. Esimesel õppeaastal oli õpetus kõigile õpilastele ühine, teisel aastal jaguneti majapidamise, käsitöö ja aiatöö osakondadesse. Õpiti majapidamisaineid (toiduvalmistamist, toiduainete säilitamist, koduseid majapidamistõid, pesu- ja riiete pesemist ning triikimist), kodukäsitööd (esmajoones õmblemist ja kangakudumist), põllumajandusaineid (aiatööd, looma- ja linnukasvatust, loomade tervishoidu, piimandust) ning üldaineid, mille hulka loodusteaduste (keemia, taimefeadus, füüsika), emakeele ja muu kõrval kuulusid ka kasvatusteadus, tervis-

¹³ ERA, f. 1648, n. 3, s. 381, l. 79.

¹⁴ ERA, f. 1831, n. 1, s. 1010, l. 37.

¹⁵ ERA, f. 1648, n. 3, s. 151, l. 41.

hoid ja lastehoid.¹⁶ Kooli harjutusmajapidamiseks sai Kehtna mõisa majapidamine, mille tegelikes töödes tuli õpilastel kohustuslikult osaleda. Opetajatööd praktiseeriti kooli juures korraldatavatel esialgu lühemaajalistel, hiljem kuuekuulistel kursustel, aga ka oma kooli esimeses klassis.

Esimene lend lõpetas Kehtna Tütarlaste Põllutöö- ja Majapidamiskooli 1927. aasta detsembris. Eriainetes korraldati suulised lõpueksamid, mille järel anti välja ajutine tunnistus koolis õppimise kohta. Opetaja kutsetunnistus saadi pärast üheaastast töötamist (nn. järeldraktikat) erialal. Tööle asutigi esmajoones õpetajatena kodumajanduskoolides, aga ka üldharidus- ja täienduskoolides, osa lõpetanuid veel instruktoritena põllumeeste seltsides.

Valdavalt Kehtna Tütarlaste Põllutöö- ja Majapidamiskooli lõpetanute komplekteeritigi 1920. aastate teisel poolel avatud kodumajanduskoolide eriainete (majapidamise, käsitöö ja aiatöö) õpetajaskond. Teise laine kodumajanduskoolid alustasid õppetegevust aastail 1927—1929 Mõdrikul (Virumaal), Vana-Antslas (Võrumaal), Karjas (Saaremaal), Orgital (Läänemaal) ja Säreveres (Järvemaal). Nimetatud õppeasutuste rajamisega loodi praktiliselt üle-eestiline kodumajanduskoolide võrk selle esialgsel kujul. Koolide tegevuspõhimõtted olid analoogilised Saku ja Vasula kodumajanduskoolide omadega. Kõigi viie kooli ülalpidajaks olid kohalikud maavalitsused, kelle kanda jäid peaaegu kõik majanduskulud. Kodumajanduskoolide õpetajate palgad tasus Põllutööministeerium, s. o. riik. Ka saadi riigilt toetust õppevahendite soetamisel, teinekord isegi suuremate ehitustööde puhul.

Üks olulisemaid probleeme uute koolide avamisel oli sobivate õppepindade saamine. Enamasti leiti vajalikud ruumid endistes mõisahoonetes, mis pärast põhjalikku remonti ning suuremaid või väiksemaid ümberehitusi kohandati õppetöö vajadusteks. Kodumajanduskoolide sellealased nõuded olid üsnagi suured. Lisaks teoreetiliseks õppetööks mõeldud klassiruumidele tuli rajada ja sisustada õppekõök, söögisaal, käsitööklass (eraldi ruum veel kangastelgedele), keldrid toiduainete ja hoidiste säilitamiseks ning muud eriruumid. Et õpilased pidid kohustuslikult elama kooli juures, siis tuli leida eraldi ruumid internaadile ja viimane ka sisustada. Samuti vajasis elukortereid nii koolijuhataja kui ka õpetajad. Sõltuvalt kõrvalhoonete olemasolust ja nende seisukorrast paigutati nendesse õpetajate eluruumid ja õpilaste internaat. Kodumajanduskoolide tegevuse esimestel aastatel tuli aga õppureil ja töötajail tihtipeale paikneda kooli peahoones (endises mõisa härrastemajas). Ühisürituste korraldamiseks oli koolile vajalik ka suurem saal (aula).

Iga kooli juures oli (või rajati) oma talumajapidamine koos veise-, sea- ja kanakasvatusega. Samuti rajati puu- ja köögiviljaaiad.

Esimesed aastad kulusid paljuski kooli sisseseadmisele. Koolile tuli muretseda vajaminev inventar, õppeabinõud, majapidamises tarvilikud põllutööriistad, seeme, loomad, loomatoit ja muu, milleta kooli tegevus üldse mõeldav ei olnud. Mis puutub koolitalusse, siis pidi viimane end oma sissetulekutest ülal pidama. Juhul kui koolitalu sissetulekud ei katnud väljaminekuid, tuli maavalitsusel oma eelarvelistest summadest anda koolitalule toetust. Teisalt võidi jälle koolitalu sissetulekute ülejääke kasutada kodumajanduskoolide väljaarendamiseks (ülalpidamiseks).

Õppeabinõud puudusid alguses peaaegu täiesti. Nendegi soetamine kestis teinekord aastaid. Hangiti õppekirjandust, skeeme, tabeleid, aga ka keedu- ja küpsetamisvahendeid, kööginõusid, õmblusmasinaid, kangastelgi, aiatööriistu ja teisi kodumajanduskoolide õppetööks vajalikke esemeid. Suurt initsiatiivi näitasid siin koolijuhatajad, hankides vajalikku nii kodu- kui ka välismaalt. Laudu, toole, kangastelgi ja muud puitmater-

¹⁶ ERA, f. 1648, n. 3, s. 150, l. 3c.

jalist inventari telliti sageli äsjaasutatud tööstuskoolidelt. Õppekirjandust ja mikroskoobe telliti peamiselt Saksamaalt ja Soomest. Koolide seisukorra parandamiseks ja paremate olude loomiseks hakati korda seadma (või ümber ehitama) seni kasutamata kõrvalhooneid, paigutades sinna õpetajate korterid, viimastest vabanenud pinnale aga kooli- ja õppetööks vajalikke ruume (pesemis- ja triikimistoad, õppekabinetid, laboratooriumid). Hakati korraldama õppeaedu, rajati triiphooneid, mesilaid, kanalaid. Seati korda ja suurendati puuviljaaedu, muretseti sinna uusi väärtuslikumaid puusorte, istutati ilu- ja marjapõõsaid.

Kõik need tollaegsetes oludes ulatuslikud ettevõtmised nõudsid suuri summasid, mis koole ülalpidavatele maavalitsustele olid vahel üsnagi rasked kanda. Seetõttu taotleti Põllutööministeeriumi kaudu riigilt kas sisseseade muretsemiseks või ümberehitustöödeks toetussummasid, mida võimaluse piires ka anti.

Riigikogu poolt 3. märtsil 1931 vastuvõetud põllumajandusliku kutsehariduse korraldamise seadus määras põllutöökoolide kõrval kindlaks ka kodumajanduskoolide korralduse alused ning fikseeris viimased kui «naiskutsekoolid, mille ülesandeks on arendada ja õpetada teoreetiliselt ja praktiliselt talundi kodumajanduslikke eriharusid ja ettevõtteid».¹⁷ Tegelikult fikseeris nimetatud seadus tagantjärele juba loodud ja väljaarendatud kaks kodumajanduskoolide tüüpi: a) kuueklassilisel algkoolil põhinevad üheaastased kodumajanduskoolid ja b) gümnaasiumile tuginev kaheaastase õppeajaga kõrgem kodumajanduskool. Esimesi oli, nagu eelnevalt näha, seitse. Teise rühma kuulus vaid üks — Kehtna Tütarlaste Põllutöö- ja Kodumajanduskool, mis hakkas kandma Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli nime.

1930. aastail uusi üheaastasi kodumajanduskoole juurde ei asutatud, jätkati üksnes olemasolevate tugevdamist ja väljaarendamist. Laiendati õppeaedu, rajati uusi või laiendati olemasolevaid mesilaid ja kanalaid, arendati õppemajapidamisi, muretseti juurde uusi õppevahendeid, seadmeid ja köögiriistu. Kooliruumide laiendamiseks tehti juurde- ja ümberehitusi, et oleks võimalik suurendada õpilaste vastuvõttu. Saku ja Vasula kodumajanduskooli juures avati 1933. aastal kuuekuulised (tegutsetesid novembrist aprillini) perenaisteabiliste eriklassid, kuhu võeti 17-aastasi talus töötanud tütarlapsi haridusest sõltumata. Mõlemas võeti vastu olemavalt ruumide mahutavusest 15 tütarlast.¹⁸ 1934/35. ja 1935/36. aasta talvekuudel töötas perenaisteabiliste eriklass ka Karja Kodumajanduskooli juures.¹⁹ Eriklassis saadi taluperenaise töödeks hädatarvilikke teadmisi ja oskusi lühema aja jooksul. Seda võimalust kasutasid need, kellel talutööd ei võimaldanud pikema aja vältel kodust eemal olla. 1937. aastast, kutsehariduslike õppeasutuste seaduse kehtimahakkamise järel hakkasid perenaisteabiliste eriklassid kandma koduabiliste klassi nimetust. 1932. aastal avati katseliselt kuuekuuline kodumajanduse eriklass Polli Põllutöökoolis, mis tegutses 1935. aasta kevadeni, andes kolm lendu õppinud perenaisi.

Jätkati ka Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli igakülgset väljaarendamist. Seoses Kehtnas 1932. aastal kodumajanduskeskkooli avamisega tuli teha juurdeehitus õpilaste lisamajutamiseks. Muretseti juurde uusi õppevahendeid, õppekirjandust, sisustati uusi õppetöökodasid, ehitati juurde uus köök koos söögitoaga. Järjekindlalt suurendati õppeaedade pindala ja kasvatatavate kultuuride arvu. Aiatööde õpetaja, hilisema tuntud puuviljandusteadlase ja sordiaretaja A. Siimoni (töötas Kehtnas 1929—1937) juhendusel muretseti katseabinõusid ning asuti tegema aian-

¹⁷ Riigi Teataja, 1931, 24, 239.

¹⁸ ERA, f. 1648, n. 3, s. 310, l. 15; s. 386, l. 67.

¹⁹ Kutseharidus Eestis, 410.

dusalaseid katseid, mida Eesti toleaegne arenemisalgastmel seisnud aiandus (A. Siimoni väljendus) väga vajas. 1930. aastate lõpuks oli Kehtnas loodud kolm puu- ja juurviljaaeda, puukool ning mesila.

1930. aastate algul võeti põhjalikumale vaagimisele Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli õppetöö senise korraldamise otstarbekus ja kooli koht Eesti tolleaegses haridussüsteemis. Tuginedes lõpetanute töötulemuste kohta kogutud andmetele leiti, et kool on kõigil kolmel erialal ette valmistanud head tööjõudu, kes saab oma ülesannetega hästi hakkama.²⁰ Ometi oli tegelik elu näidanud, et rahva üldise haridustaseme kasvu juures oleks lõpetanuil kasulik tunda hästi mitte üksnes valitud põhieriala, vaid ka kõrvalerialasid (näiteks majapidamise õpetajal veel aiandust). Need kaalutlused viisidki mõni aasta hiljem õppetöö ümberkorraldamisele. 1937. aasta 1. septembrist, seoses uue kutsehariduslike õppeasutuste seaduse kehtestamisega, suleti gümnaasiumil põhinenud kaheaastane Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool. Selle asemele asutati samas ja sama nimetusega, kuid nüüd juba keskkoolil ja kutsekeskkoolil põhinev kolmeaastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskool kodunduse, kodutööstuse ja aianduse haruga.²¹ Selle esimene klass avati 1. augustist 1937, teine ja kolmas klass vastavalt 1938. ja 1939. aastal. Ühtlasi kehtestati Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis uus õppeplan.

1. novembrist 1930 korraldati ümber Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli juures töötanud kuuekuuliste kursuste (nn. harjutuskooli) õpetegevus. 1. novembrist kuni 1. juunini hakkasid kursused kandma perenaiste talvekooli nimetust, 1. juunist kuni 1. novembrini aga tegutsesid perenaiste suvekoolina aiatöö ja majapidamise alal.²² Nimetatud perenaistekoolid olid jätkuvalt praktikabaasiks (harjutuskooliks) teise kursuse õpilastele. 1937. aastal, kutseharidussüsteemi üldise ümberkorraldamise käigus, muudeti kuuekuulised perenaistekursused (talve- ja suvekool) kodunduse eriklassiks ehk uue astmestiku järgi üheaastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskooliks. Eriklassi hakati võtma üldharidusliku keskkooli lõpetanud tütarlapse, kellele anti praktilist üldkodunduslikku haridust, eeskätt oma kodu korrastamise tarbeks. Õppetöö kestuseks jäi 42 õppenädalat aastas. Lõpetanutele mingit kutset ei antud, kuid soovi korral võisid nad saada pärast kümnekuulist praktikat koduabilise tunnistuse.²³ Eriklassi lõpetanutel oli võimalus edasi õppida Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis.

Analoogne kodunduse eriklass avati 1938. aasta sügisel veel Oru Kodunduskeskkooli juures.

Üheaastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskoolide hulka kuulus veel Saksa Kultuurivalitsuse poolt ülalpeetud saksa õppekeelega Vinni Kodumajanduskool Virumaal Rakvere lähedal. See omapärane õppeasutus võttis õpilasteks üksnes baltisakslastest varanduseta ja 11-klassilise keskkooli haridusega naissoost isikuid (peamiselt vaesunud aadlike tütreid), et nad omandaksid endale ülalpidamise teenimiseks ameti. Juba varemgi tegutsenud õppeasutus avati Vinni mõisas tütarlaste majapidamiskoolina taas 1922. aastal.²⁴ Selle sakslannadest õpetajad olid kõik erialase ettevalmistuse saanud Saksamaa kodumajanduskoolides. 1. augustist 1938 avati majapidamiskooli kõrval veel 1937. aasta kutsehariduslike õppeasutuste seadusele tuginev kolmeklassiline kõrgema astme Vinni Era Kodumajanduslik Erikool. Viimasesse võisid astuda koolireformijärgse uue keskkooli (ühiksa õppeaastat) lõpetanud.

²⁰ ERA, f. 1648, n. 3, s. 156, l. 126, 127.

²¹ ERA, f. 1108, n. 6, s. 834, l. 69.

²² ERA, f. 1648, n. 3, s. 155, l. 62.

²³ Kutseharidus Eestis, 146, 147.

²⁴ ERA, f. 1108, n. 4, s. 452, l. 20.

Üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolide ja kodunduse eriklasside kõrvale tekkis 1930. aastate Eestis veel üks koolitüüp — kodumajanduskeskkoolid. Nende asutamise algatajad olid eesti maanaised, kes kohalikes seltsides ja maakonnapäevadel tõstatasid küsimuse selliste kodumajanduskoolide rajamisest, mis ligikaudu vastaksid põllutöökeskkoolidele. Soovi põhjustas asjaolu, et laste koolitamine linnas oli kulukas, teisalt aga võõrutas lapsi kodust ja maaelust. Nii soovitigi sellist kuueklassilise algkoolile järgnevat kooli, mis annaks talumajapidamisele vajaliku kodumajandushariduse kõrval ka üldhariduslikke teadmisi. Üks tagamaid sellisele soovile oli muidugi keskhariduse prestiižikus tolleaegses Eestis.

Esimene kodumajanduskeskkool kavandati Kehtnasse. Selleks peeti 31. märtsil 1932 Põllutööministeriumis eraldi nõupidamine, kus arutati nii üldist tarvidust sellealase kooli järele kui ka asutatava kooli iseloomu, õppe kestust ja muid sellega seonduvaid küsimusi. Arutelul leiti, et kuigi asi on esialgu uus, ollakse sellise koolitüübi suhtes siiski jaataval seisukohal. Rajatavas koolis otsustati kehtestada kolmeaastane õppeaeg, mis pidanuks andma haritud taluperenaise koolitamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi nii põllu- ja kodumajanduse alalt kui ka võimaldama üldhariduslikke teadmisi ning ühe võõrkeele omandamist kirjanduse lugemiseks tarvilikul määral.²⁵

Kehtna Kodumajanduskeskkool alustas õppetegevust 1. novembrist 1932.²⁶ Kahel esimesel aastal kestis õppetöö vähemalt 42 õppenädalat, kolmandal 25 õppenädalat. Sellele järgnes viiekuuline suvine järelepraktika kooli õppenõukogu määramisel ja järelevalve all. Kooli lõpetanu võis jääda perenaiseks kodutallu, soovi korral õppida edasi (võrdselt üldharidusliku keskkooli lõpetanutega) Kehtna Kõrgemas Kodumajanduskoolis.

Avati veel kolm kodumajanduskeskkooli: 1934. aastal Helmes (Valgamaal), 1936. aastal Amblas (Järvamaal) ja 1938. aastal Orul (Virumaal Toilas). Riigivanema otsusega 1. augustist 1937 nimetati kodumajanduskeskkoolid ümber kodunduskeskkoolideks.²⁷

Kodumajanduskoolide õpilaskonna moodustasid maalt pärit tütarlapsed. Kooli võeti alates 16. eluaastast, nõutavaks eelhariduseks oli kohustuslik algkool. 1920. aastate alguse Eestis oli õpilastele kohustuslik neljaklassiline algkool. Kuid algkoolide õppeaja järkjärgulise pikenemisega (algul viie, seejärel kuue aastani) hakati suuremat eelharidust nõudma ka kodumajanduskoolidesse astujatelt. 1920. aastate lõpul nõutigi kooli vastuvõtmisel juba kuueklassilise algkooli või sellele vastava eelhariduse olemasolu, väiksema eelharidusega neidusid võeti vastu üksnes erandjuhtudel. Ka nõuti kooliastumisel eelnevat, vähemalt üheaastast talus töötamist, mis maalastele mõistagi ei olnud probleem. Elati kohustuslikult kooli juures asuvas internaadis. See võimaldas paremini korraldada õppe- ja kasvatus-tööd.

Kodumajanduskoolidest said maatütarlapsed kohalikke olusid arvestavaid teadmisi ja praktilisi oskusi majapidamises, käsitöös, aiatöös ja karjapidamises, samuti koduhoius ning kodukorrastuses. Koolist saadud teadmised andsid eeskätt oskuse juhtida majapidamist kas kodutalus või võõrsil. Seetõttu ei püütudki ette valmistada ühe või teise kitsama eriala oskustöölisi, vaid kodust majapidamist igakülgselt juhtivaid taluperenaisi. See taotlus määras ka kodumajanduskoolide õppeaja vältuse: üks aasta. Viimane omakorda tingis õppeainete ulatuse ja mahu.

1. aprillist 1938 kehtima hakanud õppeplaani (tunnikava) tutvustab tabel 1.

²⁵ ERA, f. 1648, n. 3, s. 157, l. 13.

²⁶ Samas, l. 30.

²⁷ Riigi Teataja, 1937, 73, art. 604.

Maal asuva üheaastase kodumajanduskooli ja koduabiliste klassi õppeplaan*

Õppeained	Kodumajandus- koolis		Koduabiliste klassis	
	klassi- tunde	õppe- praktika tunde	klassi- tunde	õppe- praktika tunde
1. Toitmisõpetus ühes toiduvalmistamisega	3	10	3	15
2. Kodukorrashoid, pesupesemine ja triikimine	1	1	—	4
3. Kodukorrastus ühes arvepidamisega	1	—	1	—
4. Perekonna- ja ühiskonna- õpetus	2	—	1	—
5. Lastehoid ja -kasvatus	1	1	—	—
6. Tervishoid	1	—	—	—
7. Tervishoid ja lastehoid	—	—	1	—
8. Rõivastus, kodukaunistus ja kangakudumine	2	8	1,5	6
9. Aiandus ja mesindus	3	4	1,5	2
10. Looma- ja linnukasvatus	3	4	3	9
11. Õppenõukogu poolt määratavad ained	3	—	—	—
Kokku õpilase kohta	20	28	12	36

* Riigi Teataja, 1938, 30, art. 242.

Õppetöö kodumajanduskoolides kestis aasta läbi (koos vaheaegadega) jaanuarist detsembrini, kokku 42 õppenädalat. Detsembris toimusid lõpuksatsed (eksamid), mille järel saadi tunnistused kooli lõpetamise kohta. Nagu esitatud õppeplaanist näha, oli põhiorhk õppetöös asetatud majapidamisainete (keetmine, küpsetamine, konserveerimine, toiduainete säilitamine), kodukäsitööde (mustrite ja lõigete joonistamine, õmblemine, kangakudumine) ja põllumajandusainete (looma- ja linnukasvatus, aiatöö koos väetisõpetusega, mesilastepidamine) õppimisele. Vähema tundide arvuga õpiti veel perenaisetöös vajalikku kodukorrastust (koos arvepidamisega), perekonna- ja ühiskonnaõpetust, tervishoidu ning lastehoidu ja -kasvatust. Õppenõukogu poolt määratavate ainete hulka kuulusid esmaajoones laulmine ja võimlemine. Võrreldes 1920. aastate algusega oli õppeplaanist välja jäetud emakeel, kodumaatundmine ja loodusteaduslikud ained (keemia, taimeteadus), samuti ühistegevus.

Õppeosa jagunes teoreetilisteks tundideks, õppepraktika tundideks ja igapäevasteks tegelikeks töödeks. Ka viimaseid tehti aineõpetajate juhtimisel, kuid 1920. aastate lõpust hakati tegelike tööde juhendajatena kasutama ka Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli lõpetanud praktikante, kes suunati koolidesse üheks aastaks.

Põhiorhk asetatigi õppetöö praktilisele osale. Õpilased töötasid rühmadesse jaotatult toiduvalmistamisel, aiatöödel, karjatalitamisel, piimaga ümberkäimisel, kudusid, õmblesid ja tegid muudki. Aastaringne töö võimaldas läbi teha kõik tsüklid, mis oli eriti oluline aiatöödel.

Analoogne oli õppetöö korraldus ka koduabiliste eriklassides. Prakti-
liste tundide osakaal oli neis veelgi suurem (tab. 1, parempoolne osa).

Maal asuva kolmeaastase õppeajaga kodunduskeskkooli õppeplaani *

Õppeained	Nädala tundide arv klassides			
	I	II	III	Kokku
1. Eesti keel ja kirjavahetus	3	4	3	10
2. Võõrkeel (inglise keel)	4	3	3	10
3. Matemaatika	3	3	2	8
4. Botaanika, zooloogia ja mikrobioloogia	2	1	—	3
5. Keemia	—	2	—	2
6. Füüsika	1,5	1	—	2,5
7. Maateadus, majandusgeograafia	—	—	2	2
8. Kultuuri- ja kunstiajalugu	—	2	—	2
9. Kodaniku-, ühiskonna- ja perekonnaõpetus	—	—	2	2
10. Kodukorrastus ühes perekonna arvepidamisega	1	—	1	2
11. Kodu korrashoid ja pesupesemine	2	1	—	3
12. Elamu, selle sisustamine ja kaunistamine	—	1	—	1
13. Rõivastus ühes kodukäsitööga ja tarbeainete õpetusega	4	4	4	12
14. Kangakudumine	2	2	4	8
15. Joonistamine, joonestamine ja kompositsioon	2	1	1	4
16. Lastehood ja -kasvatus	—	—	3	3
17. Tervishoid ühes inimese anatoomia ja füsioloogiaga	—	1,5	—	1,5
18. Toitumisõpetus ühes toiduvalmistamise ja konservimisega	7	6	8	21
19. Aiandus	4	4	4	12
20. Võimlemine	1	1	1	3
21. Laulmine	1	1	1	3
22. Põllumajandus ühes talu arvepidamisega	—	1	2	3
23. Loomakasvatus	2	2	1	5
24. Õppenõukogu poolt määratavad ained	0,5	0,5	—	1
Kokku	40	42	42	124

* Riigi Teataja, 1938, 30, art. 243.

Teistsugune oli rõhuasetus kodunduskeskkooli õppeplaanis (tab. 2). Kodunduskeskkooli õppeplaanis (hakkas samuti kehtima 1. aprillist 1938) oli suur osakaal üldharidusainetel, mis pidid õpilaste teadmised viima enam-vähem samale tasemele üldhariduskeskkooli lõpetanute omaga. Laiemalt kui üheaastase õppeajaga koolides õpetati kodunduskeskkoolides kodumajanduse eriaineid. Ühelt poolt õpetati neist mitmeid suurema tundide arvuga (rõivastus, kangakudumine, aiandus), teisalt oli õppeplaani võetud ka uusi eriaineid (elamu, selle sisustamine ja kaunistamine; joonistamine, joonestamine ja kompositsioon). Pikem õppeaeg võimaldas eriala avaramat käsitlust üheaastaste kodumajanduskoolidega võrreldes. Nii hakkas Eesti kodunduskeskkoolidest tulema mitmekülgse ettevalmistusega tulevasi taluperenaisi, kes olid suutelised arendama ja hoidma heal tasemel nii talumajapidamist kui ka kodukultuuri.

Õppetöö tulemused ja tase olenevad seda tööd tegevatest õppejõududest. Just eriainetate õpetajate leidmisest sõltus 1920. aastatel paljuski kodu-

majanduskoolide avamine ja tegevus üldse. Esimeste kodumajanduskoolide juhatajateks said Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna kasvandikud — Sakus A. Käsper ja Vasulas J. Valvere (Valfisch). Põhiliste eriainetete — majapidamise, käsitöö, kangakudumise ja aiatöö õpetajad leiti mitmeti. Esmaseks kontingendiks olid Soome sellealastes koolides majapidamist õppinud eestlannad, samuti mõned Soomest siia õpetajaks tulnud soomlannad. Hiljem hakati majapidamise õpetajatenä kasutama ka Tallinna Linna Naiskutsekooli (asut. 1922, esimene lend 1924) kasvandikke. Käsitöö ja kangakudumise õpetajaid saadi nii Tartu Naisühingu Käsitöökooli (asut. 1919) kui ka Tallinna Linna Naiskutsekooli lõpetanute hulgast. Aiataöö õpetajatega oli mõnevõrra lihtsam, kogenud aednikke leidus, õpetajaid saadi ka kohalike põllutöökoolide kasvandike hulgast. Teisi eriaineid (linnukasvatus, loomatervishoid, mesilastepidamine jmt.) andsid kas vastavate teadmistega oma kooli õppejõud või kasutati tunniandjatena mujal töötavaid spetsialiste (näit. maakonna loomaarsti). Laulutunde ja mõningaid üldaineid andsid peamiselt kohalike algkoolide õpetajad või juhatajad. Kooliarstidena tegutsesid ja tervishoidu õpetasid kohalikud maa-arstid, valdavalt Tartu Ülikooli arstiteaduskonna lõpetanud.

1920. aastate teisel poolel ja 1930. aastatel muutus olukord mitmeti. Nii koolijuhatajatena kui ka eriainetete õpetajatena hakati valdavalt rakendada Kehtna Tütarlaste Põllutöö- ja Majapidamiskooli (hilisema Kõrgema Kodumajanduskooli) lõpetanuid. Kehtnas erialase ettevalmistuse saanud ja samas ka kutsetunnistuse omandanud noored õpetajannad said koolijuhatajateks neljas ja põhiõpetajateks kõigis tol ajal avatud kodumajanduskoolides — Mõdrikul, Orgital, Karjas, Antslas ja Säreveres.

Veelgi tõhusam oli 1930. aastail avatud kodumajanduskeskkoolide õppejõudude ettevalmistus. Koolijuhatajateks olid ja üldaineid õpetasid valdavalt kõrgharidusega õppejõud, enamik neist Tartu Ülikooli lõpetanud. Eriainete õpetajateks kutsuti juba praktilise õpetajatöö kogemusi omavaid Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli kasvandikke. Viimaste tugev erialane ettevalmistus võimaldas vajaduse korral anda tunde ka kõrvalaladel (näiteks käsitöö õpetajal majapidamises või aiataöös), samuti teistes ainetes — ühiskonnateaduses, tervishoius, arvepidamises, lastekasvatuses. See lubas paremini reguleerida õppejõudude koormust, aga ka vähendada tunniandjate kasutamist. Ope- ja kasvatus töö korraldusele tuli kõik see kahtlemata kasuks.

Teise maailmasõja puhkemine ja sellega seotud sündmused kajastusid paratamatult ühel või teisel viisil ka kodumajanduskoolide igapäevaelus. Nii põhjustas *Umsiedlung* (saksa vähemusrühuse, enamasti baltisakslaste massiline väljaränne Saksamaale Hitleri kutsel) saksa õppekeelega Vinni kodumajanduskoolide sulgemise. 1939. aasta oktoobris lahkusid Vinnist kõik sealsed õpetajad ja õpilased ning rohkem kui sajandiyanuste traditsioonidega kool lõpetas tegevuse. Helme Kodunduskeskkoolist lahkus 15. oktoobrist 1939 kooliarst ja tervishoiu õpetaja dr. Nikolai Hoven.²⁸

Punaarmee sissemarsš Eestisse 18. oktoobril 1939 (vastavalt baaside lepingule) põhjustas mitmete koolihoonete üleandmise punaväelaste majutuspaigaks. Oma koolihoonest tuli kiirkorras lahkuda Kehtna koolidel. Kehtna Kodunduskeskkool majutati Vinni mõisa endise Saksa Kodumajanduskooli ruumidesse, Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool leidis uue asukoha Rakvere endises Saksa Erarealkooli hoones.²⁹ Ehkki nimetatud hooned olid Kehtna koolidele ebasobivad ja töötada tuli rasketes tingimustes (tolleaegse hinnangu järgi), tuldi mõne teise õppeasutusega võrreldes suhteliselt rahuldavalt toime.

²⁸ ERA, f. R-6, n. 1, s. 276, l. 260.

²⁹ ERA, f. R-6, n. 1, s. 280, l. 173.

1939/40. õppeaastal oli teisigi, peamiselt olmevaldkonda kuulunud raskusi. Suhkrut ja petrooleumi hakati müüma kaartide alusel. Seetõttu tuli kodumajanduskoolidel, kes igapäevase tarbimise kõrval vajasisid suhkrut ka õpetustarbeks (hoidiste valmistamiseks) seda erikorras juurde taotleda. Tugeva talvise pakase tõttu kannatasid külmakahjustuste all kodumajanduskoolide õppeaiad.

15. jaanuarist 1940 avati Putkaste Põllunduskoolis, mis sel õppeaastal õpilaste puudumisel ei töötanud, kodumajanduse eriklass tütarlastele.³⁰ Toetust eriklassi sisustamiseks saadi ka Haridusministeeriumilt. Soovi kodumajanduse eriklassis õppimiseks avaldas 19 tütarlast.³¹ Nii sai veel päris Eesti Vabariigi lõpul oma kodumajandusalase õppeasutuse ka Hiiumaa.

Seega loodi ja arendati Eesti Vabariigis välja mitmepalgeline maal paiknevate kodumajanduskoolide võrk. 1939. aastaks oli rajatud kokku 17 õppeasutust. Kodumajanduskoolide võrgu ja nendes õppijate arvu kujunemist ajavahemikul 1919—1939 kajastab tabel 3.

1930. aastate lõpul tegutses Eesti Vabariigis seitse üheaastase õppeajaga kodumajanduskooli, kaks koduabiliste eriklassi, neli kodunduskeskkooli, kaks üheaastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskooli (eriklassi), kaks saksa õppekeelega kodumajanduskooli Vinnis ning õpetajaid ja instruktoreid ettevalmistav Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool. 1938/39. õppeaastal oli neis 660, aasta hiljem 666 õppijat. Põhikoolideks olid kujunenud üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolid, milles õppijate arv kasvas esialgselt 30-lt 1938/39. õppeaastaks maksimaalse 249-ning kodunduskeskkoolid 255 õpilasega (1939/40. õppeaastal). Teiste, eriuksannetega õppeasutuste osakaal jäi väiksemaks.

Eesti Vabariigis tehtud koolide statistiliste kokkuvõtete järgi andsid üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolid poolteise aastakümne jooksul kokku 2250, nende juures tegutsenud kuuekuulised koduabiliste klassid 198 lõpetanut. Kolmeaastased kodunduskeskkoolid jõudis mõne (sh. Kehtna Kodunduskeskkooli ainsana viie) lennuga lõpetada 211, üheaastased kõrgema astme kodumajanduskoolid (kodunduse eriklassid) 149 tütarlast.³² Liplapi õppeasutuse lõpetas ajavahemikul 1919—1926 kokku 205, Polli Põllutöökooli kodumajanduse eriklassi aastail 1933—1935 40 tütarlast.³³ Saksakeelse Vinni kodumajanduskooli lõpetanute kohta autoril andmed puuduvad.

Ajavahemikul 1919—1939 kokku 3053 lõpetanust andsid lõviosa ehk 73,7% üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolid, mis rajati ka kõige varem. Et valdav osa lõpetanuid olid maalt pärit tütarlapsed, leidsid nad enamasti töökoha taludes, kas oma kodutalus või mujal käsitöölisena, teenijana, perenaisena jne. Mitmetel kodumajandusalase hariduse saanud tütarlastel õnnestus täita oma unistus ja jõuda talus pärisperenaiseks ning selle majapidamise juhina edendada kodukultuuri Eesti Vabariigis.

Kaheaastase Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli (varasema Tütarlaste Põllutöö- ja Majapidamiskooli) lõpetas vaadeldaval ajavahemikul 248 tütarlast³⁴, kes enamasti asusid tööle õpetajatena kodumajandus- või täienduskoolides, kujundades sel moel ühe osa meie rahvuslikust intelligentsist. Väiksem osa selle kooli lõpetanutest leidis rakenduse kas instruktorite või kodundusnõuandjatena mitmesugustes asutustes või seltsides. Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli kui õpetajaid ja instruktoreid ettevalmistava õppeasutuse tähtsus seisnebki eelkõige just sellealase rahvus-

³⁰ ERA, f. R-6, n. 1, s. 293, l. 92.

³¹ Samas, l. 94.

³² Arvutusalus: ERA, f. 1831, n. 1, s. 1058, l. 57—75.

³³ ERA, f. 1831, n. 1, s. 1058, l. 65, 70; f. 1108, n. 6, s. 55, l. 26.

³⁴ ERA, f. 1831, n. 1, s. 1058, l. 61.

Kodumajanduskoolide ja nende õpilaste arv õppeaastatel 1919—1939 *

Õppeasutus	1919/20		1922/23		1924/25		1925/26		1929/30		1933/34		1938/39		1939/40	
	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv	Õppe- asu- tuste arv	Opi- laste arv
Üheaastase õppeajaga kodumajandus- koolid	—	—	—	—	1	30	2	48	7	156	7	189	7	249	7	235
Koduabiliste eriklassid	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	33	2	35	2	32
Kodunduskeskkoolid	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	62	4	242	4	255
Keitna Kõrgem Kodumajanduskool	—	—	—	—	—	—	1	30	1	60	1	39	1	63	1	85
Üheaastase õppeajaga kõrgema astme kodumajanduskoolid (eriklassid)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	18	2	49	2	40
Liplapi õppeasutus	1	17	1	24	1	24	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—
Vinni õppeasutus (ed)	—	—	1	5	1	14	1	37	1	22	1	28	2	22	—	—
Kodumajanduse eriklassid põllundus- koolide juures	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12	—	—	1	19
Kokku	1	17	2	29	3	68	5	140	9	238	14	381	18	660	17	666

* Koostatud andmetel: ERA, f. 1648, n. 3, s. 202, l. 3, 7; s. 203, l. 42; s. 205, l. 43; f. 1108, n. 6, s. 45, l. 1; s. 52, l. 257, 265, 269, 276, 278, 283, 289, 292; s. 53, l. 25; s. 54, l. 8—12, 26, 34—38, 49—52, 57—59, 62; s. 55, l. 415, 420, 423, 426, 431, 434; f. R-6, n. 1, s. 293, l. 94.

liku kaadri ettevalmistamise äsjaloodud kodumajanduskoolidele. Laiemas plaanis moodustas mitmepalgeline kodumajanduskoolide võrk ühe olulise osa Eesti Vabariigis rajatud ja välja arendatud kutseharidussüsteemist.

Kodumajanduskoolide areng vaadeldud kahel aastakümnel moodustas ühe osa Eesti Vabariigi kutsekoolide arengukäigust, mitte jäädes seejuures üldisest arengutasemest maha, vaid pigem isegi seda ennetades. Maal paiknevad kodumajanduskoolid loodi just sellistena, nagu neid tol ajal näha taheti: põhikoolideks üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolid, millele hiljem lisandusid kodunduskeskkoolid ja kõrgema astme koolidena kodumajanduse eriklassid. Samasuguse arengutee, seejuures aga oma spetsiifikale vastava, läbisid ka teised Eesti Vabariigi kutsekoolid: tööstuskoolid, kaubanduskoolid ja linnade kodumajanduskoolid. Seevastu naiskutsekoolide ning põllundus- ja aianduskoolide osas jäid selleks ajaks kõrgema astme kutsekoolid loomata. Tuleb märkida, et 1930. aastate lõpuks Eesti Vabariigis kujunenud kutseharidussüsteem ei olnud veel lõpuni välja arendatud, paljutki kavandatud ei jõutud selleks ajaks lihtsalt ellu viia. Nii koostati 1939. aastal kutsekoolide arengukava kuni 1943. aastani, kus nähti ette kõrgema astme naiskutsekoolide, põllundustehnikumi, aiandustehnikumi, aga ka uute kodumajanduskoolide rajamine. Esmajoones taheti avada kodumajanduskoolid neis maakondades, kus need seni veel puudusid: Viljandimaal, Pärnumaal ja Petserimaal. Juba käisid eeltööd kodumajanduskooli avamiseks Vana-Võidus (Viljandimaal). Alanud Teine maailmasõda tegi nendes kavadesse muidugi omad korrektiivid.

1940. aastate teisel poolel muudeti kodumajanduskoolid Eestis teist tüüpi koolideks, kodumajanduse eriala likvideeriti. Nüüd rohkem kui 40 aastat hiljem, on asutud taas kodumajanduskoolide kui rahva kultuuriväärtuste kandja ja edasiarendaja loomisele. Ehkki ajad ja olud on teised, tuleb mineviku pärandi tundmine kahtlemata kasuks ka tänapäevaste kodumajanduskoolide rajamisel.

Esitanud J. Kahk

Toimetusse saabunud
28. VI 1991

Ahto KENNIK

RURAL HOME ECONOMICS SCHOOLS IN THE REPUBLIC OF ESTONIA IN 1918—1940

The establishment of its own national system of vocational education belongs among the successes the educational system of the Republic of Estonia could boast of. The versatile network of vocational schools (industrial schools, agricultural schools, etc.), established during the period 1919—1940, included also rural home economics schools, whose foundation started in the early 1920s. One-year schools, which were found to be the most suitable under the conditions of those times, were attached much importance to. The time of study in those schools was 42 weeks. The first such rural home economics school was founded by the County Board of Harjumaa in the manor of Saku, the second one by the County Board of Tartumaa in the manor of Vasula. In 1925 a school training teachers of home economics was established in Kehtna, Harjumaa County. This enabled to open new one-year home economics schools.

In the 1930s a new type of home economics schools — three-year secondary schools — began to develop. These schools gave rural girls knowledge and practical skills in domestic science, handwork, gardening, and cattle-breeding, as well as in housekeeping and other subjects. In addition to home economics schools six-month or one-year home economics classes were arranged by agricultural and home economics schools.

In 1939 there were 17 rural home economics schools with 666 pupils in the Republic of Estonia. In 1918—1940, during the period of independent Estonia, the rural home economics schools graduated the total of 3053 pupils; among them 2250 were graduates of one-year schools and 211 three-year secondary schools. The majority of them found work on farms, becoming either farm-mistresses or hired women. They gave a noteworthy contribution to the development of domestic culture in the Republic of Estonia. The Kehtna Higher Home Economics School graduated 248 students, who became part of our new national intelligentsia.

Ахто КЕННИК

ШКОЛЫ ДОМОВОДСТВА НА СЕЛЕ В ЭСТОНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В 1918—1940 ГОДЫ

К достижениям независимой Эстонской Республики в области образования следует отнести и создание своей системы школ профессиональной подготовки. В 1919—1940 гг. наряду с ремесленными училищами разного профиля, школами земледелия и т. д. действовали и школы домоводства в сельской местности. К созданию последних приступили уже в начале 1920-х годов. Для тогдашних условий сочли наиболее подходящими 1-годичные школы с 42-недельным сроком обучения. Первую такую школу домоводства учредило Харьюское уездное управление в имении Саку, другую — Тартуское уездное управление в имении Васула. В 1925 г. в Кехтна (уезд Харьюмаа) было открыто высшее учебное заведение по подготовке педагогов специально для школ домоводства. С появлением своих преподавательских кадров сеть школ домоводства в Эстонии стала постепенно расширяться. Во второй половине 20-х годов впервые приняли учащихся школы с 1-годичным сроком обучения в Мыдрику (уезд Вирумаа), в Антсла (уезд Вырумаа), в Карья (уезд Сааремаа), в Оргита (уезд Ляянемаа) и в Сяревере (уезд Ярвамаа).

В 1930-е годы республика уже располагала возможностями открыть школы домоводства нового типа — 3-годичные средние школы. В первые два года процессу обучения отводилось по 42 недели, в третьем — 25 недель с последующей 5-месячной летней практикой. Школы такого типа появились в Кехтна, в Хелме (уезд Валгамаа), в Амбла (уезд Ярвамаа) и в Ору (уезд Вирумаа). Основной контингент учащихся в них составляли хуторские девушки. Здесь они обучались ведению домашнего хозяйства, рукоделю, постигали тонкости садоводства, животноводства и других нужных для жизни дел.

Кроме того, овладеть знаниями и практическими навыками в этой области можно было на 6-месячных или на 1-годичных курсах по домоводству, которые функционировали при некоторых школах домоводства или земледелия.

В 1939 г. в сельской местности Эстонской Республики насчитывалось 17 школ домоводства разного типа, где обучались 666 девушек. Всего за рассмотренный период школы домоводства окончили 3053 девушки, из них 2250 прошли 1-годичное обучение и 211 — 3-годичное. Большинство из них нашли работу на своих или на чужих хуторах и стали проводниками бытовой культуры на селе. А 248 выпускниц Кехтнаской высшей школы влились в среду новой эстонской интеллигенции.